

ГОДИШНИК НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ
АСОЦИАЦИЯ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ В СУ
КАТЕДРА СОЦИОЛОГИЯ, ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
Том 5, 2008-2009

Портокал с часовников механизъм - социологически анализ

БЛАГОЙ ВЕЛКОВ

Курсова работа по дисциплината "Въведение в социологията"

Ръководител: доц. д-р Лиляна Деянова

А. Социологически проблеми, които ще бъдат обект на анализ в настоящата работа:

- 1) Защо и как насилието може да се превърне в „преживяване“? Защо този проблем е социологически? Това, което прави този проблем социологически, е че няма да разглеждаме насилието като проблем на обществото, а по-скоро в нашето ползрение ще стоят различните дефиниции на участващите в него. Интерес за нас ще представляват различните гледни точки към насилието, защото за едни то е зло, нещо, което трябва да бъде премахнато и изкоренено, а за други то е необходимост, дори удоволствие. Ние ще търсим кои са условията, които правят тези толкова различни гледни точки към насилието възможни на едно и също място по едно и също време.
- 2) Защо и как институциите обезличават човека? Защо този проблем е социологически? Въпросът е социологически, защото ние ще търсим коя същностна характеристика на институциите лишава човека от личност и ще направим това от гледната точка на две перспективи- функционализъм и символен интеракционизъм.

Б. Социологическа перспективи, през които ще разглеждаме проблемите:

- 1) Функционализъм. Перспективата на функционализма ще е подходяща за разглеждането на посочените по-горе проблеми, защото ще анализираме как и защо в ситуацията на все по-диференциращ се социален свят става все по-трудно да се различи кое е „правилно“ и кое „не“. Също така от гледната точка на функционализма ще можем да осмислим по-добре как институциите третират човека, защо го обезличават и т.н.
- 2) Символен интеракционизъм. Перспективата на символния интеракционизъм е подходяща за настоящия анализ, защото в него предимно ще се занимаваме със субективните интерпретации на индивидите за света, как те го разбират и как му придават смисъл. Също така подобна перспектива ще ни помогне да си изградим едно по-пълно понятие за насилие.

В)Тези, аргументация, изводи:

Филмът „ Портокал с часовников механизъм ” насочва нашето внимание към множество интересни и актуални за съвременното общество теми. Една от тях е тази за насилието. Тъй като нашата цел е да направим социологически анализ, ние няма да говорим за феномена „насилие“ като една обективна даденост, а ще го изследваме в

неговата многостранност, ще търсим различните негови интерпретации от актьорите в социалното пространство.

Една от възможните гледни точки към насилието, тази която принадлежи на държавните институции и техните представители (във филма: министърът, надзирателите, директорът на затвора и т.н.), е че насилието има само и единствено вредни последици и то трябва да бъде изкоренено веднъж и завинаги от живота на хората. Насилието може да бъде използвано единствено и само като средство за запазване на обществения ред и то само от определените за това държавни институции и техните служители, с други думи казано- насилието е монопол на държавата. Всеки друг, който се опитва да практикува агресивно поведение спрямо останалите хора, бива задължаван да го преустанови и ако не го направи, понася санкциите на същите тези институции.

Другата гледна точка към подобно агресивно поведение в конкретната ситуация принадлежи на главния герой във филма - Александър Делардж. За него насилието е нещо, без което той не може, то е преживяване, ритуал, то е едновременно израз на неговата власт и на неговата свободна воля. Неслучайно свещеникът в затвора казва, че „Добродетелността е въпрос на избор” и това да бъдеш или да не бъдеш добродетелен е доброволен избор, който всеки би трябвало да може да направи свободно, защото „Когато човек не може да избира, престава да е човек”.

Имайки тези две позиции спрямо насилието, за нас като социолози, е интересно да видим кое е това, което ги прави възможни в един и същи социално-исторически контекст.

Според Н. Елиас в рамките на едно все по-диференцирано и съответно по-цивилизовано общество, на отделния индивид му се налага да регулира поведението си все по-диференцирано, все по-равномерно и стабилно, което ограничава възможността му за проява на определени удоволствия и афекти. Това води до вътрешен конфликт в него, като с цел преодоляването му, той насочва енергията, породена от тези потискани емоции в разностранни посоки.

В случая на филма - Алекс и неговите „друзя” се отдават на така нареченото от тях „ултра-насилие” (ultra-violence), което представлява начин да се освободят от ежедневието на обикновения човек, който постоянно трябва да регулира своето поведение и да съдържа своите емоции. За редовните посетители на бар „Корова” насилието е освобождаващо от нормите и правилата, които постоянно притискат другите хора - нито съхраняването на личната неприкосновеност на човека, нито

зачитането на какъвто и да е вид собственост стоят като значими ценности за тях, тъкмо обратното, те чувстват, че стига правото на по-силния да е на тяхна страна, те свободно могат да разполагат с живота и притежанията на другите. Насилствените методи им дават власт да имат това, което нямат и да се чувстват свободни от всякакви правила и норми, като и им служат и като аргумент за легитимация на властта в тяхната малка общност.

В самата си същината актовете на агресия, които се осъществяват във филма, не са само израз на практическата нужда от това да ограбиш, за да оцелееш или да отстраниш от своя път застрашаващ те враг, те са естетизирани от Алекс и неговата банда, те са превърнати в преживяване, в отдушник на всички онези емоции, които иначе трябва да приглушиш в модерното общество. Неслучайно, винаги когато те излизат за „малко ултра-насилие” те са специално облечени в бели костюми, като този на Алекс. Той, като водач на групата, има специално украшение - фигурки на изтръгнати очи със следи от кръв по тях. Също така в допълнение към костюма всеки от четиримата има свой бастун, който едновременно трябва да служи и за бойно средство, и да е изразител на техния аристократизъм и принадлежност към тяхното избрано общество, което комбинирано със специфичния жаргон, на който говорят помежду си, напълно трябва да ги отличава от останалите хора. Оказва се, че това, което те правят не може да е занимание за случайни хора, за да го вършиш трябва специална нагласа на съзнанието, която да те кара сам да създаваш правила, а не да се съобразяваш с вече създадените. Както казва старецът в началото на филма “ Вече няма ред и закон ! ”, но това, което съществува в неговите представи като ред и закон, това според Алекс и неговите другари, са оковите на модерното общество и само чрез преформулирането на този социален ред, само чрез пряката му промяна от тяхна страна, те чувстват, че могат да бъдат свободни. Оттук и стигаме до модерния проблем „Сигурност и спокойствие срещу свобода” или до каква степен човек може да жертва свободата си, за да може да води спокоен и сигурен живот. Тъкмо, защото усеща посегателството срещу свободата на човека, затворническият свещеник е против метода „Людовико”. “Людовико” лишава онези, върху които е приложен от право на избор, автоматизира и стандартизира техните реакции спрямо цял набор от човешки преживявания например насилието- при всеки открит акт на агресия хората, третиращи от този метод, чувстват болка и отвращение. Според медицинската сестра, която можем да възприемем тук като изразител на обществената позицията (или позицията на държавните институции), чувството на физическа неразположеност и страх е естествено за дефинираните от нея

като „нормални хора” при вида на агресивно поведение, а при онези които не се появява чувство за отвращение при вида на агресия, то трябва да им бъде внушено до такава степен, че да им стане вътрешно присъщо.

Разбираемо е защо позицията на държавните институции е силно против насилието - в основата на всяка модерна държава е неприкосновеността на човешкия живот, гарантираното право на лична собственост и общия за всички правов ред. Интересно от социологическа гледна точка обаче е как тези две толкова различни интерпретирания на насилието са възможни в един и същи социален контекст. Но всъщност тези две позиции не са в противоречие помежду си, а по-скоро едната предизвиква другата и обратно. Един свят със силни регулации крие в себе си възможността за също толкова силни противопоставяния срещу тези регулации, както и безконтролната проява на афекти и емоции е невъзможна в рамките на едно цивилизовано общество.

Друг интересен проблем, който можем да открием във филма „Портокал с часовников механизъм” е отношението между институция и индивид. Във филма на няколко момента ясно се вижда как институцията третира индивида – (през целия престой в затвора, при престоя в болницата). За институцията не е важна отделната личност, институцията е безлична и от своя страна, за да работи ефективно тя също обезличава индивидите, с които оперира. Както субектът и обектът на правото трябва да са безлични (в смисъл, че при вземането на конкретно съдебно решение не трябва да играе роля кой точно съдия го взема и кой точно е подсъдимият отсреща), така и в институцията на затвора Алекс губи своята идентичност. Тя бива сведена до набор от характеристики с техните параметри - очи-сини, коса-светла и т.н. С отнемането на свободата му той постоянно е контролиран, винаги е в някакви граници, които не бива да престъпва, за което самият той трябва да се регулира, отнето е правото му за изява на мнение, губи личните си притежания. Ключов момент в „обезличносттаването” на Алекс е това, че той губи собственото си име и вместо него получава номер. В следствие към Алекс се обръщат единствено чрез неговия номер. Дори в най-лични моменти, като общуването със затворническия свещеник, той продължава да е „номер 655321”. През краткия престой в болницата има промяна, но по-късно Алекс отново бива обезличен и придобива званието „субектът”, но реално той не бива третиран като такъв, защото той самият е обект на експеримент. Може да се каже, че по време на престоя си в затвора, Алекс престава да живее като личност, а по-скоро неговото живеене се пренася в света на документите, списъците и формулярите.

Разглеждайки как институциите третират Алекс, интересно е да проследим как самият той променя своето самовъзприятие. В началото на филма той започва разказа си от първо лице, понякога в множествено число, понякога в единствено, но винаги в първо лице. С влизането му в затвора това се променя, той започва да говори за себе си, като за „него” тоест в трето лице. Изгубил контрол над собствената си съдба, несвободен, започва да мисли за себе си като за друг човек, той се отделя от себе си, като реакция на неспособността си да приеме наложеното му наказание. Вижда се, че в случая обезличаващото въздействие на институциите и промяната в самовъзприятието на индивида са в унисон помежду си.

Д) Какво разкрива анализът, което допреди това е било скрито:

Всекидневното мислене изцяло би припознало в поведението на Алекс от първата част на филма (условно преди да влезе в затвора) фигурата на насилника и на агресора, който получава заслуженото си наказание във втората част. Това всекидневно мислене обаче не би потърсило какви са основанията на подобно насилие, което е лишено от практическа полза, насилие заради самото себе си. Това би било сметнато за груб акт на варварство, което изчерпва само единия аспект на проблема, защото, въпреки че звучи парадоксално едно от основанията на това насилие е поривът към свободата. Свобода от нормите и регулациите, които са постоянно налични в съществуването на модерния човек, като никой не би отрекъл, че свободата е основна ценност именно за цивилизованото общество.

Самият Алекс категорично не се вписва в образа на насилника-варварин, той е интелигентен, „предприемчив, нахакан, млад и храбър”, но същевременно „агресивен и зъл”. Господин Делардж се ползва свободно от достиженията на културата, към която принадлежи, но същевременно не уважава обществото, което я е създало и действа против законите му. Живеещ в модерността, чиито единствени постоянстващи характеристики са промяната и нарастващата комплексност, Александър Делардж е изтъкан от противоречия и колебания. Колебания между множество конкуриращи се и често противоречащи си ценности, между които трябва да избира. В подобна обстановка все по-трудно различима става разликата между „добро” и „зло”, като дефиницията на самите две понятия става все по-сложна, а границата между тях все по-тънка.

Също така в следствие на социологическия поглед върху филма е много по-ясно видима разликата между Алекс във и извън затвора, промяната в държанието и мисленето му, когато попада във властта на институциите и на какво тя се дължи, както и дава повод за рефлексия върху самия начин, по който тези и подобни институции оперират с индивидите.